

FORRONGÓ LELÁTÓK. A CIRKUSZI PÁRTOK LÁZONGÁSAI MARCELLINUS COMES KRÓNIKÁJÁBAN¹

Solyom Márk

Összefoglaló:

A Dardania provinciából származó, katolikus keresztény vallású Marcellinus comes Iustinianus császár (527–565) *cancellarius*a és a 6. század elejének egyik legjelentősebb történetírója volt. Az udvari szerző latin nyelvű *Krónikája* (*Chronicon*) Hieronymus (Szent Jeromos) 379-ig eljutó krónikakompozíciójának az 534-ig megírt folytatása, amelyet egy ismeretlen *auctor* később egészen 548-ig kibővített. A mű a konstantinápolyi *hippodrom*ban zajló eseményeknek, illetve a két cirkuszi párt, a kék és a zöld *factio* lázongásainak is fontos, megkerülhetetlen írott forrása. A publikáció ezeknek a szöveghelyeknek a fordítására és kommentálására vállalkozik.

Kulcsszavak: Marcellinus comes, krónikák, késő ókor, Iustinianus császár (527–565), cirkuszi *facti*ók, kékek, zöldek, hippodrom

Abstract:

Count Marcellinus, a Catholic Christian statesman from the province of Dardania was the *cancellarius* of Emperor Iustinian (527–565 AD) and one of the most important historians of early 6th century AD. As a court official, he wrote a Latin chronicle (*Chronicon*), which is the continuation of Hieronymus' (St. Jerome's) historical *opus* and covers the period from 379 to 534 AD. Additionally, Marcellinus' summary was later extended until 548 AD by an unknown author. The work is an important, unavoidable source in connection with the events at the Constantinopolitan hippodrome and in connection with the rebellions of the two circus parties, the blue and green factions. In my paper, I translate and comment these passages of the chronicle.

Keywords: Count Marcellinus, chronicles, Late Antiquity, Emperor Iustinian (527–565 AD), circus factions, blues, greens, hippodrome

¹ Készült a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH, OTKA PD_21 137992 (*Marcellinus comes és a sztyeppe nomádjai. Hadtörténet [375–568 AD]*) kutatási program keretében. A projekt Marcellinus comes *Krónikájának* a fordítására és kommentálására, illetve a Keletrómai (Bizánci) Birodalom és az ótörök nyelvű sztyeppei népek 375 és 568 közötti katonai összecsapásainak a feldolgozására vállalkozik.

I. Marcellinus comes és Krónikája

A dardaniai származású, katolikus keresztény vallású Marcellinus comes² Iustinianus császár (527–565) *cancellarius*a és a 6. század egyik legfontosabb történetírója volt. A késő ókori *auctornak* mindössze egyetlen munkája maradt fenn az utókor számára, a Hieronymus (Szent Jeromos) által 379-ig megírt krónikakompozíciót előbb 518-ig, majd 534-ig folytató, latin nyelvű *Krónika* (*Chronicon*). A művet egy ismeretlen *Continuator* néhány évtizeddel később egészen 548-ig kibővítette, a középkori kódexekben és a modern szövegahagyományban pedig ez az úgynevezett *additamentum* is a tárgyalt történeti munka részét képezi.³ A *Krónika* számos rendkívül fontos információt közöl a késő ókori Keletrómai Birodalom politika-, had-, társadalom- és kultúrtörténetéről: a mű a legkorábbi rendelkezésünkre álló forrás többek között a cirkuszi *facti*ók 5. század végi, illetve 6. század eleji lázongásairól, illetve összecsapásairól (445, 473, 491, 501, 507), a Nyugatrómai Birodalom bukásáról (476), Anastasius császár nagy jelentőségű, korszakhatárnak tekinthető pénzreformjáról (498), a bolgárok és egyéb ótörök nyelvű sztyeppe népek balkáni támadásairól (499, 502, 515, 517, 530), a konstantinápolyi monofizita-ellenes megmozdulásokról (512), Vitalianus *usurpator* Anastasius császár elleni három hadjáratáról (514–516), sőt magáról a híres Nika-felkelésről is (532).⁴ Marcellinus comes ráadásul a feljegyzett, 498 utáni konstantinápolyi eseményeknek sok esetben valószínűsíthetően a szemtanúja is volt,⁵ de a kutatók azt is feltételezik, hogy a szülőföldjét, Dardaniát, illetve Illyricumot érintő korabeli történésekről is első kézből értesült.⁶ A *Krónika* legfontosabb modern kiadása a 6. századi *Codex Tiberianus* (MS. Auct. T. II. 26) és a 11. századi *Codex Sanctomerensis* 697 szö-

² PLRE II. 710–711. (Marcellinus 9.)

³ Croke, Brian (transl.) (1995): *The Chronicle of Marcellinus*. Brill, Leiden–Boston. v–vi, xix–xx. ; Marcellinus comes életével és történetírói tevékenységével kapcsolatban lásd még Croke, Brian (2001): *Count Marcellinus and his Chronicle*. Oxford University Press, Oxford. 17–47.; Treadgold, Warren (2007): *The Early Byzantine Historians*. Palgrave Macmillan, Houndmills – New York. 227–235. és Solyom Márk (2023): Marcellinus comes és krónikája. In: Simándi Irén (szerk.): *Harminc éves a Kodolányi János Egyetem*. 1. kötet. *A bölcsészettudományok kutatásának és oktatásának három évtizede*. ENIGMA 2001. Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., Székesfehérvár. 107–123.

⁴ Croke, Brian (1995): i. m. xx–xxii.

⁵ Croke, Brian (2001): i. m. 22–25. A *Krónika* Konstantinápolyt említő szöveghelyeit alapul véve Marcellinus comes valószínűleg 498 és 501 között költözött Konstantinápolyba.

⁶ Croke, Brian (2001): i. m. 48–77. Marcellinus comes illyricumi, dardaniai származásával kapcsolatban lásd: Cassiod. *Inst.* I.17.2. A Keletrómai Birodalom elleni hun, gót és bolgár támadásokat azért részletezi tehát a *Krónika*, mivel ezek a támadások kivétel nélkül Marcellinus comes szűkebb pátriáját, az illyricumi *provincia*kat érintették.

vegváltozatai alapján Theodor Mommsen klasszika-filológus által összeállított szöveg.⁷

A történeti munka kétféle dátumozást használ. Marcellinus comes minden egyes évvel kapcsolatban megadja egyrészt az aktuális *consul*pár nevét, másrészt az indikciós évet⁸ is. Ez a fajta vegyes kronológia azonban nem a legszerencsésebb, hiszen amíg a *consul*ok mindig január 1-jén léptek hivatalba,⁹ addig az új indikciós év kezdete egy másik időpont-ra, szeptember 1-jére esett. A kétféle kronológia miatt datálási hibákkal is találkozhatunk Marcellinus comes 6. századi *Krónikájában*, jellemzően akkor, amikor egy történelmi esemény szeptember 1. és december 31. közé keltezhető.¹⁰

II. Cirkuszi *facti*ók a Római Birodalomban

A kocsiversenyek a gladiátorviadalkok mellett a római császárkor legnépszerűbb szórakozási formái közé tartoztak. Tízezrek követték a városi cirkuszokban, a *hippodrom*okban az egyes versenynapokat. A kocsihajtók (*agitatores* vagy *aurigae*) klubokba/pártokba, azaz *facti*ókba tömörülve versenyeztek egymással, amelyek közül a fehérek (*albati*) és a vörösök (*russati*) számítottak a legősibbeknek, de az 1. században már két további klubbal, a kékkel (*veneti*) és a zöldekkel (*prasini*) is számolni kellett, sőt Domitianus császár (81–96) rövid életű további *facti*ókat is alapított, a bíbor színűeket (*purpurei*), illetve az arany színűeket (*aureati*). Az 5. századra aztán a kék és a zöld váltak a legtöbbször által kedvelt, legjelentősebb klubokká, majd a fehérek a kék, míg a vörösök a zöld *facti*ójába olvadtak be, így a késő ókori, valamint a középkori Keletrómai Birodalom kocsiversenyeit már ennek a két színnek a rivalizációja jellemezte. Míg a kék *factio* a gazdagabb társadalmi rétegek és a császár pártja volt, addig a zöld cirkuszi klub követői inkább a szegényebb társadalmi rétegekből kerültek ki.¹¹ A társadalmi különbségeken túlmenően az 5–6.

⁷ Mommsen, Theodor (ed.) (1894): *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi XI. = Chronica Minora saec. IV. V. VI. VII. (II)*. Apud Weidmannos, Berolini. 37–109.

⁸ Hahn István (1983): *Naptári rendszerek és időszámítás*. Gondolat, Budapest. 86. Az ókori Rómában egy-egy császári rendelet mindig 15 évre határozta meg az érvényes adólabat: ezt a 15 éves adóciklust indikciós ciklusnak nevezzük. A késő ókori krónikák szerzői az indikciós ciklusokon belül 1-től 15-ig terjedő sorszámmal jelölték az éveket, de azt, hogy hányadik indikcióról van szó, sohasem tüntették fel.

⁹ Hahn István (1983): i. m. 50. Kr. e. 153-tól léptek január 1-jén hivatalba a *consul*ok.

¹⁰ Croke, Brian (1995): i. m. xxii. Marcellinus comes következő szöveghelyei említenek jó indikciós évet, de rossz *consul*i évet: Marcell. *Chron.* 398.2; 429.2; 430.3; 454.1; 459; 460; 465.1; 469.

¹¹ Cameron, Alan (1976): *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*. Clarendon Press, Oxford. 45–104.; Gedeon Magdolna (2002): *A cirkuszi játékok jogi szabályozása az antik Rómában*. (PhD-értekezés.) Miskolc. 63–69.; Szabó Edit (2007): Ké-

században már sok esetben vallási orientáció szerint is szemben álltak egymással a cirkuszi pártok támogatói, a kékek többnyire orthodox/katolikus dogmákat, míg a zöldek többnyire eretnek, monofizita nézeteket vallottak, vagyis tagadták Jézus Krisztus kettős természetét.¹² A szurkolók sohasem az egyes kocsihajtóknak vagy a lovaknak, hanem a kluboknak, a színeknek szurkoltak, illetve a fogadás is a *factiók* és nem a lovak győzelmére történt.¹³ A *factiók* sikere és az áhított nyeremény megszerzése érdekében tudjuk, hogy a fanatikus polgárok már a császárkor kezdetétől fogva mindenféle praktikát, nemegyszer még mágiát is bevetettek.¹⁴

A pártok szimpatizánsai azonban nemcsak különféle rigmusokkal és átkokkal küzdöttek a rivális klub ellen, hanem – a modern futballultrákhoz hasonló módon – sokszor össze is verekedtek a másik *factio* szurkolóival. Bizonyos esetekben viszont, amikor a politikai érdek úgy kívánta, össze is tudtak fogni a rivális pártok egymással, ilyenkor nemegyszer a kékek és a zöldek együttesen indítottak támadásokat a császári hatalom képviselőivel szemben.¹⁵ A politikai, illetve vallási színezetet öltő csatározások a késő ókori Konstantinápoly lelátóin, illetve utcáin számos alkalommal több száz, sőt több ezer halálos áldozatot is követeltek.¹⁶ A

sői császárkor. In: Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Osiris, Budapest. 703.; Tóth Anna Judit (2010): Hellas bemutatása Malalas krónikájában. In: Czerovszki Mariann – Nagyillés János (szerk.): *Corollarium: Tanulmányok a hatvanöt éves Tar Ibolva tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem Klasszika-Filológia Tanszék, Szeged. 335–338.

¹² Manojlovic, Gavro (1936): Le peuple du Constantinople. *Byzantion*, 11. 617–716. Alan Cameron ugyanakkor vitatja monográfiájában, hogy a cirkuszi pártok szembenállásának lett volna bármiféle vallási színezete: Cameron, Alan (1976): i. m. 126–153. Barry Baldwin viszont inkább Manojlovic nézeteivel ért egyet publikációjában: Baldwin, Barry (1978): A Note on the Religious Sympathies of Circus Factions. *Byzantion*, 48. 275–276.

¹³ Plin. *Epist.* IX.6. „Annál megdöbbenőbb számomra, hogy emberek ezrei újra meg újra oly gyerekes kíváncsisággal bámulják a vágató lovakat meg a kocsiban álló hajtókat. És ha legalább a lovak gyorsasága vagy a hajtók ügyessége vonzaná őket, még volna a dolognak valami értelme; de hát a ruháknak szól a biztatás, ruhákért rajonganak, s ha futtatás alatt, a verseny kellős közepén ezt a színt oda, azt emide helyeznék át, a rokonszenv és a biztatás is átpártolna, cserbenhagynák tüstént kedvenc hajtóikat, kedvenc lovaikat, bár eddig messziről rájuk ismertek, folyton az ő nevüket harsogták! Ekkora közkegyelvségben, ekkora tekintélyben áll egy silány tunica – hagyján, hogy a tunicánál is silányabb csöcselék, de néhány komoly ember előtt is!” (Szepessy Tibor ford.)

¹⁴ Németh György (2019): *Sötét varázslatok. Átoktáblák az ókori mágikus szertartásokban*. Gondolat, Budapest. 82–85. Érdemes megvizsgálni egy kocsiversenyt befolyásolni igyekvő átoktábla szövegét (uo. 66.) is: „Βεντικολον, Γαμετην, Βικτορα, .οπ. .ατ. .α, και Ηβερ{ντ}ιν τὸν ἡνίοχον αὐτῶν.” (SEG XXVI 1837) „(Kösd meg) Venticolán, Game-tést, Victort, Populatort és Ébentiont, a kocsihajtójukat!” (Németh György ford.)

Az első négy név lónév, míg az ötödik – ahogy az átoktábla szövege is elárulja – a kocsihajtóé.

¹⁵ A legjobb példa erre az 532. évi Nika-felkelés. (Marcell. *Chron.* 532.)

¹⁶ A kék és a zöld *factio* 501. évi összecsapásai közben több mint 3 ezer ember vesztette életét, míg a Nika-felkelés során 35 ezer embert mészároltak le a *hippodrom*ban Iustin-

publikáció a Marcellinus comes-féle *Krónika hippodrommal*, illetve a cirkuszi *factiók* lázongásaival kapcsolatos szöveghelyeinek a magyar fordítását közli, illetve részletes kommentárral is ellátja a lefordított részleteket. Mivel Marcellinus comes latin nyelven alkotó *auctor* volt, a tanulmányban valamennyi említett tulajdonnévnek a latin alakját használok, tehát például az 512. évi eseményekkel kapcsolatban a zöld *factió*val szimpatizáló, monofizita vallású konstantinápolyi *praefectus urbis* végig Plato néven és nem görögül, Platónként (Πλάτων) említem.

III. Marcellinus comes Krónikájának cirkuszi *factiók*kal, illetve a hippodrommal kapcsolatos szöveghelyei

XIII VALENTINIANI VI ET NOMI (445 AD)

2. *Aput Byzantium populari orta in circo seditione multi sese invicem occiderunt multaque intrinsecus hominum pecudumque morbo corpora perierunt.*

13. INDIKCIÓ

VALENTINIANUS (HATODIK) ÉS NOMUS CONSULSÁGA (445 AD)

2. *Népfelkelés tört ki Byzantiumban, a cirkuszban, és a tömegek egymást kaszabolták. Egy járvány miatt emberek és barmok holttesteinek a sokasága hevert tovább a városon belül.*

445.2. kommentár: A *Krónika* soraival mindössze egy 442. esztendővel kapcsolatba hozható Hydatius-részlet állítható párhuzamba, amely egy egész világon szétterjedő dögvészt említ.¹⁷ A konstantinápolyi cirkuszban lezajlott 445. évi összecsapásokat azonban – ahogy Brian Croke is megállapítja – más forrás nem tárgyalja. Alan Cameron szerint a kék és a zöld *factio* legkorábbi feljegyzett összetűzéséről van szó a szövegben, míg Croke úgy véli, hogy csupán egy éhséglázadást említ a *Krónika*.¹⁸

XI LEONIS AVG. V SOLIVS (473 AD)

2. *Constantinopoli seditione in circo orta multi Isaurorum a populo interempti sunt.*

11. INDIKCIÓ

LEO AUGUSTUS (ÖTÖDIK) EGYEDÜLI CONSULSÁGA (473 AD)

2. *Konstantinápolyban, a cirkuszban lázongás tört ki, amely során a nép az isauriak közül sokakat megölt.*

473.2. kommentár: Iohannes Antiochenus szerint a Rodoszt fosztogató isauriak a keletrómai katonai fellépés hírére Konstantinápolyba menekültek, ahol az isauri származású katonai főparancsnok, a későbbi csá-

ianus császár katonái. (Marcell. *Chron.* 501.3. és Mal. *Chron.* XVIII.71.)

¹⁷ Hyd. *Chron.* 126.

¹⁸ Croke, Brian (1995): i. m. 87.; Cameron, Alan (1973): *Porphyrius. The Charioteer*. Clarendon Press, Oxford. 233.

szár, Zeno *magister militum praesentalis* menedéket biztosított a földije számára. Zeno Leo császár lányának, Ariadnének a férjeként teljhatalommal rendelkezett a császárvárosban, döntése azonban nem nyerte el a konstantinápolyiak tetszését. Tovább fokozta a feszültséget, amikor az isauriak elkezdtek zaklatni és fosztogatni a kereskedőket a piacon. Iohannes Antiochenus szerint a lakosság végül köveket hajigálva szállt szembe a gyűlölt idegenekkel, az ellenállás pedig valószínűleg a *hippodrom*-ban robbant ki, ahogy azt Marcellinus *comes* említi. A felkelés során sok isaurit megöltek, azonban estére a katonaságnak sikerült rendet teremtenie a fővárosban.¹⁹ Valószínűleg a kék és a zöld párt egymással összefogva szállt szembe az idegenekkel.

XIII OLYBRII SOLIVS (491 AD)

2. *Bellum plebeium inter Byzantios ortum parsque urbis plurima atque circi igne combusta.*

14. INDIKCIÓ

OLYBRIUS EGYEDÜLI CONSULSÁGA (491 AD)

2. *Polgárháború tört ki a bizánciak között, és a város nagyon nagy része, valamint a cirkusz tűz martaléka lett.*

491.2. kommentár: Miután a *praefectus urbi*, Iulianus rendeletet adott ki, amelyben kitiltotta a cirkuszi játékok idején rendbontást elkövető személyeket a konstantinápolyi *hippodrom*ból, a felháborodott köznép lázongani kezdett. Anastasius császár épp a kocsiversenyeken szurkolt, amikor a plebs jelszavakat skandálva és gyűjtogatva követelni kezdte tőle Iulianus menesztését. Az uralkodó nagyon feldühödött az események láttán és katonai erő bevetését fontolgatta, azonban meglátta, hogy már a szobrait sem kímélik a lázongók, sőt eszeveszett módon tombolva a lekövetelt császárszobrokat még le is fejezik, illetve tovább darabolják, így meggondolta magát. Anastasius végül a kékek és a zöldek összefogását látva, a helyzetet felmérve úgy döntött, hogy enged a követelésnek, s bejelentette, hogy meneszti Iulianust, akinek a helyére a nővére férjét, Secundinust nevezte ki *praefectus urbinak*. A lázongás erre alábbhagyott, a plebs azonban már felgyújtotta a *hippodrom* és a város jelentős részét.²⁰ Anastasius a felkelés kirobbantásáért a halott Zeno császár rokonságát és a Konstantinápolyban élő isauriakat kezdte el okolni, talán nem is teljesen alaptalanul. A legfőbb bűnbak Zeno testvére, Flavius Longinus lett, akiről köztudott volt, hogy császári ambíciókat dédelget.²¹ Az isauri előkelők száműzetése miatt robbant ki a következő évben a 497-ig tartó, a császári csapatok győzelmével végződő isauri háború.²²

¹⁹ Ioh. Ant. frg. 229.1. Lásd továbbá: az angol nyelvű Marcellinus *comes* kommentárt: Croke, Brian (1995): i. m. 100.

²⁰ Ioh. Ant. frg. 239.2.

²¹ Ioh. Ant. frg. 239.3.

²² Croke, Brian (1995): i. m. 107; Haarer, F. K. (2006): *Anastasius I. Politics and Em-*

IX POMPEI ET AVIENI (501 AD)

1. *Constantio praefecto urbis ludos theatrales meridiano tempore spectante pars in eodem spectaculo cerealis parti adversae caeruleae occultas praeparavit insidias. Nam enses saxaque in vasis inclusa fictilibus eademque arma diversis pomis desuper cumulata sub theatri porticu ritu vendentium statuit.*

2. *Dum residente Constantio ex more civium concrepant voces, ante visa quam audita arma excutiuntur saxaque in incautos cives instar imbrium iaciuntur ensesque vibrantes in amicorum inque vicinorum sanguine obliti suis cum percussoribus debacchantur: nutat et congemescit theatri cavea et refugientium huc atque illuc suorum pedibus conculcata occisorumque foedata cruore deplangit.*

3. *Plus enim quam tria milia civium saxis gladiisque compressionibus et aquis proscaenii amissos urbs augusta deflevit.*

9. INDIKCIÓ POMPEIUS ÉS AVIENUS CONSULSÁGA (501 AD)

1. Miközben Constantius praefectus urbi délben a színházi játékokat nézte, ugyanezen a helyen a zöldek pártja a kékek ellen alattomos támadásokat készített elő. Kardokat és köveket rejtettek el ugyanis cserépedényekben, majd ugyanezekre a fegyverekre különböző gyümölcsöket pakoltak és a színház oszlopcsarnoka alá helyezték ki őket az árusok szokása szerint.

2. Miközben Constantius a szokásoknak megfelelően helyet foglalt, a polgárok hangja felerősödött, s mielőtt még láthatóvá vált volna, már hallható volt, ahogy fegyvereket hajítanak el, óvatlan polgárokra zúdítanak középpont, valamint barátok és szomszédok vérével szennyezik be csillogó kardjaikat, miközben a saját gyilkosaikkal együtt tombolnak. A színház nézőtere megroggyant és kettétörött, mivel az összevissza menekülők lábai széttaposták, majd a gyilkosok vérével beszennyeződött nézőtér összereccsent.

3. A császárváros megsiratta a több mint háromezer, kövek és kardok által, az összeomlás következtében és a színpadi vizesárokba fulladva odavesztett polgárát.

501.1–3 kommentár: A katolikus vallású udvari történetíró, Marcellinus comes egyértelműen a kék *factio* támogatója volt, ezért is írja le olyan részletekbe menően a zöldek agresszióját.²³ A több mint 3 ezer halottat követelő 501. évi összecsapásokra a májusi Brytae fesztivál alkalmával

pire in the Late Roman World. Francis Cairns, Cambridge. 21–25. és 225–226; Lee, A. D. (2000): The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius. In: Cameron, Averil – Ward-Perkins, Bryan – Whitby, Michael (eds.): *The Cambridge Ancient History*. Volume XIV. *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600.* Cambridge University Press, Cambridge. 52–53. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521325912.003> (A felsorolt modern szakmunkák közül Haarer tárgyalja legrészletesebben a *hippodromban* történt 491. évi összecsapásokat. A történész Theophanes Confessor egy szöveghelyét is összefüggésbe hozza a zavargásokkal: Theoph. *Chron.* AM 5985.)

²³ Marcellinus comes kenyéradója, Iustinianus is a kék *factiót* támogatta: Evans, James Allan Stewart (2001): *The Age of Justinian. The Circumstances of Imperial Power.* Routledge, London. 38. <https://doi.org/10.4324/9780203133033>

került sor a konstantinápolyi színházban.²⁴ A pogány gyökerekkel rendelkező ünnepségről keveset tudunk, azonban bizonyos, hogy a Brytae idején komoly szerepe volt a víznek és a táncnak, egyes kutatók az ünnepség nevét is a görög βρῦω ('bugyog', 'bugyborékol') igéből vezetik le etimológiailag.²⁵ A víz fontos szerepére utal az a *Krónikában* olvasható információ is, amely szerint Constantinus²⁶ *praefectus urbi* megérkezése után sok dulakodó ember a színpadi vizesárokba fulladt. A halottak között találjuk Anastasius császár törvénytelen fiát is, emiatt az uralkodó hamarosan betiltotta a fesztivált, sokakat bebörtönzött, négy táncost pedig száműzött a császárvárosból.²⁷ A zöldek később petícióval fordultak az *imperator*hoz az övéik szabadon engedése érdekében, majd amikor Anastasius elutasította őket a *hippodromban*, gyűjtogatásba kezdtek és kövekkel dobálták meg a császárt. A lázongásokat csak a zöldek patrónusának, Platónak a *praefectus urbivá* történő kinevezése tudta végül lecsillapítani.²⁸ A szöveghely bizonyítja, hogy nemcsak a *hippodromban* vagy a környező utcákban csaptak össze egymással a *factiók*, hanem a kocsiveresenyektől teljesen független helyszíneken is. A Marcellinus *comes Krónikája* által említett több mint 3 ezer halott nagyon magas szám.

XV ANASTASII AVG. III (507 AD)

1. *Seditio popularis in circo facta est: miles ei armatus obstitit.*

2. *Gradus circi septentrionalis sua cum fornice incensi conlapsique sunt Anastasio Caesare in processibus commorante.*

15. INDIKCIÓ ANASTASIUS AUGUSTUS (HARMADIK)

EGYEDÜLI CONSULSÁGA (507 AD)

1. *Népfelkelés tört ki a cirkuszban: a fegyveres katonaság leverte.*

2. *A cirkusz északi nézőtere a boltívével együtt lángra kapott és összedőlt, miközben Anastasius caesar egy körmeneten ott tartózkodott.*

507.1–2. kommentár: Nehéz pontosan eldönteni, hogy a *Chronicon Paschale* és Malalas beszámolója a kékek és a zöldek 501. évi, avagy inkább az 507. évi összecsapásairól szólnak-e.²⁹ Véleményem szerint az 507. esztendő zavargásairól kizárólag Marcellinus *comes* ír, a *Chronicon Paschale* és Malalas szöveghelyei pedig inkább az 501. évi összecsapásokról tudósítanak. Ezt a hipotézist valószínűsíti a 7. századi *Chronicon Paschale* szöveghelyének datálása (498) is, amely közelebb esik az 501. esztendőhöz, mint az 507. évhez. Persze nem elképzelhetetlen, hogy 498-ban, 501-ben

²⁴ Croke, Brian (1995): i. m. 111, illetve Cameron, Alan (1973): i. m. 233. és 244.

²⁵ Tóth Anna Judit (2017): *Ünnepek a keresztény és a pogány kor határán*. Balassi Kiadó, Budapest. 223–225.

²⁶ PLRE Vol. II.: 313. (Constantinus qui et Tzourouccas 13.) Marcellinus *comes* tévesen nevezi a *praefectus urbi*t Constantiusnak, valójában Constantinus volt a neve.

²⁷ Const. Porph. *Exc. de ins.* frg. 39; Ioh. Ant. frg. 240.

²⁸ *Chron. Pasch.* 498 AD; Mal. *Chron.* 16.4. Lásd még: Haarer, F. K. (2006): i. m. 226–227.

²⁹ *Chron. Pasch.* 498 AD; Mal. *Chron.* 16.4. (Malalas *Világkrónikája* nem datálja évre pontosan az eseményt.)

és 507-ben is voltak heves összecsapások a *factiók* között.³⁰ Timothy Venning úgy gondolja, hogy 507-ben Antiochiában, a helyi cirkuszban törték ki a *Krónika* által említett zavargások,³¹ Marcellinus *comes* ugyanakkor utal az eseményekkel kapcsolatban a császár jelenlétére is, amely – ahogy Croke is véli – inkább konstantinápolyi helyszínt sejtet. Ahol Marcellinus *comes* az antiochiai cirkusztól ír, ott nevesíti is a várost.³²

V PAVLI ET MVSCIANI (512 AD)

2. *Die dominicorum, dum iubente Anastasio Caesare per Marinum perque Platonem in ecclesiae pulpito consistentes in hymnum trinitatis deipassionum quaternitas additur, multi orthodoxorum pristina voce psallentes perfidosque praecones clamoribus obiurgantes in eiusdem ecclesiae gremio caesi sunt ductique in carceres perierunt.*

3. *Altera nihilominus die in atrio sancti Theodori maiore caede catholici pro fide unica perculsi sunt. Quapropter commota orthodoxorum agmina die sequenti, id est VIII idus Novemb., in quo die memoria cineris dudum totam Europam tegentis apud Byzantios celebratur, in foro Constantini undique confluunt.*

4. *Quorum alii quidem, ceteris die noctuque hymnum trinitatis Christo deo psallentibus, totam peragrant civitatem et Anastasii Caesaris monastico habitu adsectatores ferro flammisque interimunt: alii claves portarum omniumque signa militaria ad forum quo religionis castra metati fuerant, deferunt ibique Anastasio Caesare in processibus degente Areobindam sibi imperatorem fieri clamitant.*

5. *Imaginibus deinde statuisque Anastasii in terram deiectis Celerem et Patricium senatores ad se supplicandi sibi vel satisfaciendi gratia missos iactis pluviae instar lapidibus reppulerunt domibus Marini et Pompei succensis.*

6. *In circum ad Anastasium ante suum solium consistentes hymnum trinitatis iuxta morem catholicum concinentes coruscansque evangelium crucemque Christi ferentes e foro plurimi convenerunt, Marinum Platonemque pravitate eius auctores feris subici conclamantes.*

7. *Hos cives idem Anastasius Caesar solitis periuriis simulatisque vocibus, sese facturum cuncta promittens, tertio die quam in forum advenerant sine ullo rerum effectu ad sua fecit habitacula repedare.*

8. *Porro redintegrata Anastasius pravitate infamem et inridendam synodum apud Sidonem civitatem, cuius de nomine in ridiculis nomina praepo-*

³⁰ Brian Croke szerint „valószínűleg ugyanarról a felkelésről” („probably the same riot”) van szó Marcellinus *comes* munkájában, mint amelyről a *Chronicon Paschale* és Malalas is beszámol, a *Krónika* angol nyelvű kommentárjának szerzője tehát nem érzi problémásnak, hogy a *Chronicon Paschale* szöveghelye a 498. esztendő, míg a Marcellinus *comes*-féle *Krónika* az 507. év eseményeiről szól: Croke, Brian (1995): i. m. 113.

³¹ Venning, Timothy (2006): *A Chronology of the Byzantine Empire*. Palgrave Macmillan, Houndmills. 89. <https://doi.org/10.1057/9780230505865>

³² Marcell. *Chron.* 526.

nuntur, octoginta ferme perfidorum episcopis congregatis adversum orthodoxorum episcopos fieri imperavit.

9. *Flavianus Antiochiae catholicus patriarcha et Iohannes Paltensium oppidi pontifex, quoniam hunc coetum sacrilegum refellerant, in castellum quod Petra dicitur exules missi sunt. Ibi Flavianus confessor Christi in domino requievit, Iohannem Iustinus Augustus, mox imperator factus est, revocavit.*

5. INDIKCIÓ PAULUS ÉS MUSCIANUS CONSULSÁGA (512 AD)

2. *Az Úr napján, miközben Anastasius caesar parancsára, a templom emelvényén álló Marinus és Plato hozzáadta a theopaschita negyedik sort a Szentháromság himnuszához, sok igazhitű a korábbi változatot énekelte és hangos kiáltásokkal rendre utasította a dicsőítő eretnekeket, ám aztán ugyanennek a templomnak a közepén megölték őket, illetve börtönökbe hurcolva haltak meg.*

3. *A következő napon pedig Szent Theodorus templomcsarnokában még nagyobb mézszárlást rendeztek, katolikusokat öltek meg az egyedüli igaz hitért. Az igazhitűek felizgatott sokasága az ezt követő napon, november 6-án Constantinus fórumán gyűlt össze. Ezen a napon ünneplik a bizánciak körében az egykor egész Európát beborító hamu emlékét.³³*

4. *Miközben a tömeg egyik része éjjel-nappal a Szentháromság himnuszát énekelte istenének, Krisztusnak, a tömeg másik része a várost járva bolyongott, és tűzzel-vassal irtotta Anastasius caesar szerzetesi öltözképet viselő követőit. Mások a városkapu összes kulcsát és a katonai jelvényeket a fórumra vitték, ahol kialakítottak egy szent táborot, s miközben Anastasius caesar körmeneten vett részt, azt kiabálták, hogy Areobindust tegyék meg imperatornak.*

5. *Ezután földre döntötték Anastasius képmásait és szobraikat, Celer és Patricius szenátorokat pedig, akiket a kiengesztelés és a meggyőzés szándékával küldtek oda hozzájuk, közáporral kergették el, míg Marinus és Pompeius házait felgyújtották.*

6. *Sokan a fórumról a cirkuszba, Anastasiushoz mentek, ahol a császár páholya előtt gyűltek össze és – Szentírást hordozva, valamint Krisztus keresztjét magasba emelve – katolikus módon énekelték el az uralkodó közelében a Szentháromság himnuszát, majd azt kiabálták, hogy Marinust és Platót, az eretnekség értelmi szerzőit vessék oda a vadállatoknak.*

7. *Anastasius caesar a megszokott módon esküdözve, hamis szólamokkal megígérte aztán ezeknek a polgároknak, hogy mindent meg fog tenni értük, majd három nappal azután, hogy a fórumra kimentek, mindenféle eredmény nélkül hazaküldte őket a házaikba.*

8. *Később, amikor az eretnekség újra felütötte a fejét, Anastasius megparancsolta egy szegyenletes és nevetséges zsinat összehívását Sidón városába, amely település neve minden más elnevezést felülmúl a nevetségességben. Az eretne-*

³³ A Vezűv 472. évi kitörésével és november 6-ával kapcsolatban lásd: Marcell. *Chron.* 472.1.

kek körülbelül nyolcvan püspöke vett részt az igazhitűek püspökeivel szemben összehívott zsinaton.

9. *Flavianust, Antiochia katolikus pátriárkáját és Iohannest, Paltos településének pontifexét, mivel elutasították a szentségtörő csődületet, a Petrának nevezett erődbe küldték száműzetésbe. Ott aztán Flavianus, Krisztus hitvallója elnyugodott az Úrban, Iohannest pedig a később imperatorrá tett Iustinus augustus hívta haza.*

512.2–9. kommentár: Marcellinus comes a legfontosabb forrásunk az 512 novemberében kitört konstantinápolyi monofizita-ellenes zavargásokkal kapcsolatban, amelyeknek a történetíró valószínűleg a szemtanúja is volt, sőt az sem elképzelhetetlen, hogy fiatal, tetterős katolikusként tevékenyen is részt vett az események alakításában.³⁴ Az összecsapások 512. november 4-én, vasárnap azért törtek ki a Hagia Sophia bazilikában, mivel a Jézus Krisztus emberi természetét tagadó, Anastasius császár támogatását élvező eretnek monofiziták a szószerkekre fellépő Plato³⁵ *praefectus urbi* és Marinus³⁶ *praefectus praetorio Orientis* felszólítására a saját verziójuk szerint énekelték el az ünnepi szentmisén a Szentháromságot dicsőítő *Trisagion* himnuszt, ám a katolikusok közbekiabálva rendutasították őket, amely miatt aztán tömegverekedés tört ki a szentélyben, és számos orthodox személy meghalt az összecsapás során. A véres jelenetekről Evagrius, Malalas és Victor Tonnennensis is beszámolnak történeti munkáikban.³⁷ A Szentháromságot dicsőítő *Trisagion* himnusz eredeti, katolikus szövege: „*Szent Isten, Szent Erős, Szent és Halhatatlan, irgalmazz nekünk!*” A negyedik sorral kiegészített, a 470-es években³⁸ megalkotott eretnek (monofizita) *Trisagion* himnuszverzió szövege ezzel szemben így hangzik: „*Szent Isten, Szent Erős, Szent és Halhatatlan, Te, aki értünk megfeszítettét, irgalmazz nekünk!*” A *theopaschita* (*deipassionista*) negyedik sor a Fiúisten szenvedésével foglalkozik monofizita eretnek értelmezés szerint: nem az emberré lett Isten, hanem a *Logos*, a halhatatlan Ige szenvedett testben a kereszten.³⁹

³⁴ Az ún. *Trisagion*-felkeléssel kapcsolatban lásd a következő munkákat: Allen, Pauline (2000): The definition and enforcement of orthodoxy. In: Cameron, Averil – Ward-Perkins, Bryan – Whitby, Michael (eds.): *The Cambridge Ancient History*. Volume XIV. *Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*. Cambridge University Press, Cambridge. 819–820. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521325912.032>; Croke, Brian (1995): i. m. 115–117.; Haarer, F. K. (2006): i. m. 156–157; Jones, A. H. M. (1964): *The Later Roman Empire 284–602. A Social Economic and Administrative Survey*. Volume I. Basil Blackwell, Oxford. 234.; Ostrogorsky, Georg (2001): *A bizánci állam története*. Osiris, Budapest. 74.

³⁵ PLRE Vol. II.: 891–892. (Plato 3.)

³⁶ PLRE Vol. II.: 726–727. (Marinus 7.)

³⁷ Evagr. *Hist. Eccl.* III.44; Mal. *Chron.* XVI.19; Vict. Tonn. *Chron.* 513.

³⁸ Croke, Brian (1995): i. m. 115.

³⁹ Ginter, Kazimierz (2017): The Trisagion Riots (512) as an Example of Interaction Between Politics and Liturgy. *Studia Ceranea*, 7. 43–47. <https://doi.org/>

A következő napon, 512. november 5-én, hétfőn újabb összecsapások történtek a *Krónika* szerint Konstantinápolyban, egész pontosan a város X. kerületében, a Valens-féle vízvezeték közelében található Szent Theodorus-templomban. A monofiziták több katolikust öltek meg ekkor, mint az előző napi szentmisén a Hagia Sophiában, mire az orthodoxok másnap, kedden Constantinus fórumára sereglettek, mivel tudták, hogy a Vezúv 472. november 6-i kitörésére emlékező körmenet a teret is érinteni fogja. A körmeneten Anastasius császár és Timotheus konstantinápolyi pátriárka is részt vettek, velük szerettek volna konfrontálódni a calchedoni orthodox hitvallás hívei. A tüntetések végül gyűjtogatásokba torkollottak,⁴⁰ a Constantinus fórum pedig a monofizita-ellenes és Anastasius-ellenes jelszavakat skandáló tömeg fészkévé vált. A katolikus lázadók hamarosan ledöntötték a császár szobrát, és november 7-én Flavius Areobindust,⁴¹ az 502 és 506 közötti keletrómai-perzsa háború hőst, az 506. év *consul*-ját szerették volna megtenni *imperator*nak, aki azonban nem akart ellencsászár lenni, inkább elmenekült a városból.⁴² Ezután Anastasius császár Areobindus vezértársait, a keletrómai-perzsa háborút ugyancsak megjárta Celert⁴³ és Flavius Patriciust⁴⁴ bízta meg azzal, hogy egyeztessenek a lázongó tömeggel, a két hadvezért azonban követeket hajigálva elkergették a katolikus tüntetők, akik időközben felgyűjtották Marinus *praefectus praetorio Orientis*nek és a császár unokaöccsének, Pompeiusnak⁴⁵ a házáit is.

A Constantinus fórum elfoglalását és a körmenetet követő harmadik napon, 512. november 8-án, csütörtökön aztán Anastasius császár az uralkodói diadémája nélkül jelent meg a *hippodrom*ban, s ünnepélyes esküvel megfogadta, hogy a katolikusok minden követelését teljesíteni fogja, mire azok a Constantinus fórumon felvert sátraikat hátrahagyva hazamentek otthonaikba.⁴⁶ Az uralkodó azonban nem változtatott ezután sem monofizita valláspolitikáján, s keményen megbüntette a lázongások vezetőit, mi több, zsinatot hivatott össze a syriai Sidón városába, amely elítélte a calchedoniánus orthodox nézeteket. Nem tudjuk pontosan, hogy a sidóni zsinat mikor ülésezett, de feltételezhetően 512 decemberében ült össze a monofizitizmus ideiglenes diadalát eredményező egyházi tanácskozás. A zsinat döntéseivel szemben különösen két főpap tiltakozott, Flavianus antiochiai pátriárka és Iohannes paltosi püs-

g/10.18778/2084-140x.07.03; Vanyó László (2009): *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe*. Szent István Társulat, Budapest. 566–567.

⁴⁰ Vict. Tonn. *Chron.* 513.

⁴¹ PLRE Vol. II.: 143–144. (Fl. Areobindus Dagalaiphus Areobindus 1.)

⁴² *Chron. Pasch.* 517 AD; Mal. *Chron.* XVI.19.

⁴³ PLRE Vol. II.: 275–277. (Celer 2.)

⁴⁴ PLRE Vol. II.: 840–842. (Fl. Patricius 14.)

⁴⁵ PLRE Vol. II.: 898–899. (Pompeius 2.)

⁴⁶ Evagr. *Hist. Eccl.* III.44; Mal. *Chron.* XVI.19.

pök. Flavianust 513-ban egy monofizita szerzetesekből álló, Hierapolisi Philoxenus által vezetett erőszakos csoport eltávolította hivatalából és száműzetésbe kényszerítette.⁴⁷ Ugyanez a sors lett Iohannes főpap osztályrésze is, az ő száműzetéséről azonban egyedül Marcellinus *comes* számol be a források közül.

Anastasius császár megrögzött monofizita uralkodó volt, aki a zöld cirkuszi pártot támogatta, emiatt aztán a katolikusok igyekeztek a kék cirkuszi *factió*hoz közeledni az uralkodása alatt. Bár az 512. évi monofizita-ellenes felkelés egyértelműen egy vallási indíttatású lázongás volt, a cirkusz ezúttal is a megmozdulások egyik fontos helyszínévé vált.⁴⁸

XIII IUSTINIANI ET VALERII (521 AD)

Famosissimum hunc consulatum Iustinianus consul omnium Orientalium consulum profecto munificentior his liberalitatibus edidit. Nam ducenta octoginta octo milia solidorum in populum inque spectacula sive in spectaculorum machinam distributa, viginti leones, triginta pardos exceptis aliis feris in amphitheatro simul exhibuit. Numerosos praeterea faleratosque in circo caballos iam donatis quoque impertivit aurigis, una dumtaxat ultimaque mappa insanienti populo denegata.

14. INDIKCIÓ IUSTINIANUS ÉS VALERIUS CONSULSÁGA (521 AD)

Valamennyi keleti consul közül Iustinianus consul tette a legnevezetesebbé a consulságát, mivel a bőkezűsége bizony mindenkiénél nagyobb volt. Kétszáznyolcvannyalcezer solidust osztott szét a nép között, vagy költött látványosságokra, illetve a látványosságokkal kapcsolatos szerkezetekre, s – nem számítva a többi vadállatot – húsz oroszlánt, valamint harminc párducot vonultatott fel egyszerre az amphitheatrumban. Ezután azonban, mivel a cirkuszban már számos szügydiszes paripát eladományozott és megajándékozta a kocsiver-senyzőket is, megtagadott egy utolsó startjelet az őrzőgő sokaságtól.

521. kommentár: Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus⁴⁹ *magister militum praesentalis*, az uralkodó, Iustinus unokaöccse, a majdani nagy hatalmú keletrómai császár, a Hagia Sophia bazilika felépíttetője, a római jog kodifikációs folyamatának megindítója, Észak-Afrika és Itália viszhódítója először 521-ben viselte a *consul*i címet egy bizonyos Valerius társaságában. Marcellinus *comes*, mint Iustinianus fontos bizalmi embere, *cancellarius*a, részletesen beszámol történeti munkájában arról, hogy a trónörökösként számon tartott, a kék szurkolói klubot támogató *consul* ebben az évben mekkora pénzüsszeget fordított látványosságokra és osztott szét a köznép között a népszerűsége növelése érdekében. Az említett

⁴⁷ Michelson, David A. (2014): *The Practical Christology of Philoxenos of Mabbug*. Oxford University Press, Oxford. 44–45. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198722960.001.0001>

⁴⁸ Marcell. *Chron.* 512.6.

⁴⁹ PLRE Vol. II.: 645–648. (Fl. Petrus Sabbatius Iustinianus 7.)

adatok egyedülállóak és történeti szempontból rendkívül fontosak, a 288 ezer *solidust*,⁵⁰ azaz mintegy 1300 kilogramm aranyérmét kitevő összeg támpontul szolgálhat a történészek számára arra nézvést is, hogy a római császárkor egy-egy nagyobb ünnepségsorozata, például az Augustus-féle, Kr. e. 17-ben megrendezett százados játékok, a Philippus Arabs-féle 248. évi ezredévi ünnepségek vagy Konstantinápoly 330-ban lezajlott alapítási ceremóniasorozata nagyságrendileg mekkora pénzösszegbe került a rendezőknek. Az ezredévi ünnepségek alkalmával az *amphiteatrum*ban felvonultatott vadállatok listája ráadásul éppúgy olvasható a *Historia Augustában*, ahogy a Marcellinus *comes*-féle *Krónika* is számszerűsíti ezeket az adatokat Iustinianus ünnepségsorozatával összefüggésben: a 248. évi esemény kapcsán 110 nagymacskát (10 tigrist, 70 oroszlánt és 30 leopárdot),⁵¹ míg az 521. év rendezvényei kapcsán 50 nagymacskát (20 oroszlánt és 30 párducot) említene a források. Érdekes adat továbbá, hogy Iustinianus – talán a *factiók* összecsapásától tartva, ahogy azt Brian Croke is feltételezi a *Krónika* angol nyelvű kommentárjában – megtagadott a tömegtől az egyik versenynap végén egy utolsó kocsiversenyfutamot.⁵²

III OLYBRII SOLIVS (526 AD)

Totam quidem Antiochiam Syriae civitatem repens inter prandendum terrae motus invasit: alioquin occiduam urbis magnamque eius partem sinistris mox ventis undique flantibus flammisque coquinarum pro tempore aestuantes ruentia in aedificia miscentibus duplex torridumque exitium inportavit. Eufrasium quoque totius urbis episcopum adempto eius capite combusto simul obruit sepulchro: obelisco circi inverso et humi defosso.

4. INDIKCIÓ OLYBRIUS EGYEDÜLI CONSULSÁGA (526 AD)

Ebédidőben egész Antiochia városát földrengés rázta meg Syriában, amely ráadásul a város kiterjedt nyugati felében nem sokkal később kétszeresen heves pusztítást okozott, köszönhetően a szerencsétlen széljárásnak: mindenfelé süvített ugyanis a szél, s szétfújta az összeomló épületekben a konyhák ez idő tájt égő tüzeit. A földrengés megölte Eufraziust, a város püspökét is, a fejét ugyanis maga alá temette egy lángoló síremlék. A cirkusz egyik obeliszke fejtetőre állt és belefűrődött a földbe.

526. kommentár: 526. május 29-én hatalmas földrengés rázta meg Antiochia városát, amely a földmozgást követő tűzvészsel együtt körülbelül 250 ezer ember halálát okozta. A legmagasabb rangú áldozat maga az antiochiai pátriárka, Euphrasius volt. A természeti csapás után ráadásul éhínség lett úrrá a környéken, s fosztogató milíciák vették ideiglenesen kezükbe a hatalmat, amelyeket a földrengést túlélő Thomas si-

⁵⁰ Valószínűleg pontosan 4000 font aranyról van szó, lásd Evans, James Allan Stewart (2001): i. m. 97. és 270.

⁵¹ SHA *Gordiani Tres* 33.1.

⁵² Croke, Brian (1995): i. m. 122.

lentiarius irányított a háttérből. Iustinus császár 526 pünkösdjén a diadémája nélkül jelent meg gyászolva a Hagia Sophiában, majd Carinus comes vezetésével tisztségviselőket és 500 font (163,7 kg) aranyat küldött Antiochiába a város újjáépítésének parancsával.⁵³ A város falait azonban 540-ig sem sikerült teljesen helyreállítani, emiatt tudta az említett esztendőben a szászánida perzsa nagykirály elfoglalni a metropoliszt.⁵⁴ A *hippodrom* Antiochiában is a városi élet fontos színtere volt, többek között ezért ír a fejtetőre állt cirkuszi obeliszkről Marcellinus comes.

VI IUSTINIANI AVGVSTI SOLIVS (528 AD)

Anno regiae urbis conditae centesimo nonagensimo octavo regium vestibulum priscumque in eo solium ob aspicienda probandaque in circo certamina structum victor Iustinianus princeps eminentiorem clarioremque quam fuerat et utramque senatorum ex more spectantium porticum solita magnanimitate redintegavit, bonis quidem agitatoribus praemium, ignavis autem in nobis severitatem innuens.

6. INDIKCIÓ IUSTINIANUS AUGUSTUS EGYEDÜLI CONSULSÁGA (528 AD)

Az uralkodóváros alapításának százkilencvennyolcadik évében a győzedelmes Iustinianus princeps újjáépíttette az uralkodói páholyt és annak ősi trónusát, amely a cirkuszban a versenyek megtekintésére és szurkolásra szolgál: magasabbá és világosabbá tette az építményt, mint amilyen volt. A megszokott nagylelkűséget tanúsítva helyreállította továbbá a versenyeket néző szenátorok egyik lelátóját is. A jeles kocsihajtóknak jutalmat osztott, a környezetünkben lévő semmirekellőkkel azonban szigorúan bánt.

528. kommentár: A *Chronicon Paschale* és Theophanes Confessor szerint Iustinianus császár az 528. évi második *consulsága* alkalmával nagyobb összeget fordított építkezésekre, látványosságokra és pénzosztásra, mint bárki korábban a *consulsága* alatt.⁵⁵ Ez az adat azt jelenti, hogy a keletrómai uralkodó ebben az esztendőben az 521. évi 288 ezer *solidus*-nál⁵⁶ is többet költött az ünnepeire. Egyedül Marcellinus comes *Krónikájából* tudjuk ugyanakkor, hogy a hatalmas összegből Iustinianus felújította a konstantinápolyi *hippodrom* császári páholyát, a palotából is megközelíthető úgynevezett *cathismát*, valamint a szenátorok egyik lelátóját is.⁵⁷

⁵³ *Chron. Edess.* 96–97; *Mal. Chron.* XVII.16–17; *Theoph. Chron.* AM 6018, 6019, illetve lásd még: a modern szakirodalmat: Croke, Brian (1995): i. m. 123.; Glanville, Downey (1961): *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*. Princeton University Press, Princeton. 521–525. <https://doi.org/10.1515/9781400877737-021>; Vening, Timothy (2006): i. m. 97.

⁵⁴ Marcell. *Chron.* 540.2.

⁵⁵ *Chron. Pasch.* AD 528; *Theoph. Chron.* AM 6020.

⁵⁶ Lásd: Marcell. *Chron.* 521.

⁵⁷ A *cathismával* kapcsolatban lásd: Janin, Raymond (1964): *Constantinople Byzantine. Développement Urbain et Répertoire Topographique*. Institut Français d'Études Byzan-

X ITEM POST CONSVLATVM LAMPADII ET ORESTIS (532 AD)

Hypatius, Pompeius et Probus genere consobrini divique Anastasii nepotes imperium, quod sibi singuli indigna ambitione exoptabant, idibus Ianuariis iam plerisque nobilium coniuratis omnique seditiosorum turba armis donisque ministratis inlecta dolis invadere temptaverunt atque per quinque continuos dies urbem regiam rapinis, ferro igneque per sceleratos cives sine certo interrege discursantes hostili impietate, ipsi se fideles rei publicae in palatio dissimulantes, depopulati sunt. Quinta vero huius nefandi facinoris die, dum de foro Hypatius sceleratorum comitum manibus torque redimitus aureo et Pompeius comes eius sua sub veste loricatus ad invadendum conscendunt palatium, uterque eorum ante fores palatii captus est statimque piissimi principis nostri nutu catenatus trucidatusque poenas luit et ante imperium perdidit quam haberet, innumerus passim in circo populis trucidatis et tyrannorum sociis continuo proscriptis. Ecclesia tunc incensa mox coepit ab eodem Augusto renovari.

10. INDIKCIÓ SZINTÉN LAMPADIUS ÉS ORESTES CONSULSÁGA UTÁN (532 AD)

Az isteni Anastasius unokaöccsei, a nővérének fiai, Hypatius, Pompeius és Probus, mivel mindegyiküket gyalázatos becsvágy hajtott, január idusán⁵⁸ megpróbálták megkaparintani a hatalmat, miután az előkelők többsége már hűséget esküdött nekik, és hadifelszerelések ígéretével, ajándékokkal, segédek közreműködésével és ravaszsággal összecsábítottak egy lázadókból álló tömeget. A bűnös polgárok öt egymást követő napon az uralkodóvárost fosztogatták, valamint megválasztott uralkodó nélkül, ide-oda portyázva tűzzel-vassal pusztítottak mindent, istentelen ellenségeskedést folytatva, miközben a három unokaöcs a palotában hűségesnek tette magát az állam iránt. E förtelmes gaztett ötödik napján aztán a bűntársai által arany nyakékkal felcicomázott Hypatius és kísérője, a ruhája alatt páncélt viselő Pompeius támadást indítottak, és felmasíroztak a palotába. Mindkettejüket lefogták azonban a palota bejárata előtt, és a rendkívül istenfélő princepsünk parancsára azonnal bilincsbe verték, majd kivégezték őket. Elnyerték büntetésüket, hiszen még azelőtt veszítették el a hatalmat, mielőtt egyáltalán megszerezték volna azt. Ezután megszámlálhatatlanul sok embert mészároltak le a cirkuszban, és a zsarnokok szövetségeseit haladéktalanul törvényen kívül helyezték. Az ekkortájt felégetett templomot ugyanez az augustus csakhamar elkezdte helyreállítani.

532. kommentár: Az 532. januári Nika-felkelésről, amely kis híján megdöntötte Iustinianus császár hatalmát, Marcellinus comes szöveghele a legkorábbi rendelkezésünkre álló beszámoló. A *Krónika* ugyanakkor az események Iustinianus-párti, elferdített narratíváját adja, hiszen nem a cirkuszi pártokat, a kékeket és a zöldeket nevezi meg a lázongá-

⁵⁸ tines, Paris. 188–189.
Január 13-án.

sok kirobbantóiként, hanem Anastasius császár monofizita unokaöccseit, Flavius Hypatiust,⁵⁹ Pompeiust⁶⁰ és Flavius Probust.⁶¹ Malalas, a *Chronicon Paschale* és Theophanes Confessor sokkal részletesebb történetváltozataiból egyértelműen kirajzolódik azonban, hogy a zavargásokat január 13-án a cirkuszi *factiók* szították fel a császárvárosban, Hypatius pedig csak jóval később, január 18-án lépett fel ellencsászárként Iustinianusszal szemben. Az udvari propaganda valószínűleg azért hárítja a felelősséget teljes egészében Anastasius unokaöccseire, hogy utólagosan így próbálja meg jelentéktelenebb színben feltüntetni az egész metropoliszra kiterjedő *insurrectiót*.

A Nika-felkelés 532. január 13-án, egy keddi napon tört ki a konstantinápolyi *hippodromban*. A császár adópolitikája és az udvari korrupció miatt amúgy is elégedetlen cirkuszi *factiók* két halálraítélt, egy kék és egy zöld szimpatizáns szabadon bocsátását követelték, Iustinianus azonban nem foglalkozott a tüntetőkkel. A *Nika!* (Győzz!) jelszót kiáltozó, feldühödött emberek erre a kocsiversenypályát elhagyva megszállták az egész várost, majd felgyújtották többek között a *praefectus urbi* hivatalát, a szenátusi *Curiát*, valamint a Hagia Sophia székesegyházat. Másnap, január 14-én a lázongók Anastasius unokaöccsének, Probusnak a házához vonultak, hogy a férfit ellencsászárrá emeljék, ő azonban már korábban vidékre menekült. A felkelők ezután ismét a *hippodromban* gyűltek össze, ahol Eudaemon *praefectus urbi*, Tribonianus *quaestor*, valamint Iohannes *praefectus praetorio* leváltását követelték a császártól, Iustinianus pedig ezúttal kénytelen volt engedni a népharagnak, ugyanakkor nem sikerült lecsendesítenie a lázadókat az engedékenységgel, a tüntetők ugyanis megindultak a palota ellen, s Belisarius katonáinak fegyverrel kellett visszavernie őket. A tömeg a következő napokban (január 15–17.) újra megostromolta a palotát, a császár pedig, mivel egyre kevésbé bízott a közelében tartózkodó szenátorokban, egytől egyig hazaküldte őket. Anastasius két unokaöccse, Hypatius és Pompeius is ekkor hagyták el az udvart, amelyről a lázadók is hamarosan értesültek. Január 18-án, vasárnap a tömeg Constantinus fórumára vitte Hypatiust, ahol ellencsászárrá emelték, majd az *usurpator* több 10 ezer éljenző konstantinápolyi kíséretében bevonult a *hippodromba* és elfoglalta az uralkodói páholyt. Iustinianus, értesülvén a fejleményekről, a menekülés tervét kezdte el fontolgatni, felesége, Theodora⁶² azonban lebeszélte az ötletéről. A császár ezután elküldte legmegbízhatóbb hadvezéreit, Belisariust, Narset és Mundót a *hippodromba*, akik embereiket összegyűjtvén, meglepe-

⁵⁹ PLRE Vol. II.: 577–581. (Fl. Hypatius 6.)

⁶⁰ PLRE Vol. II.: 898–899. (Pompeius 2.)

⁶¹ PLRE Vol. II.: 912–913. (Fl. Probus 8.)

⁶² PLRE Vol. III.: 1240–1241. (Theodora 1.)

tésszerűen rajtaütöttek a lázadókon a kocsiversenypályán, ahol kegyetlen vérengzés kezdődött, amely során 35 ezer embert gyilkoltak meg a Iustinianushoz hűséges csapatok. Hypatiust és testvérét, Pompeiust elfogták, majd másnap kivégezték, holttesteiket pedig a Bosporus vizébe dobták. A hat napig tartó Nika-felkelést, amelyet Marcellinus *comes* valószínűleg Iustinianus császár mellett, a palotában élt át, végül tehát nagy nehézségek árán sikerült vérbe fojtani.⁶³

A tűz martalékává vált Hagia Sophia székesegyház újjáépítése már 532-ben megkezdődött, a harmadik, ma is látható monumentális Hagia Sophia bazilika felszentelésére pedig végül 537. december 27-én került sor.⁶⁴

III. Összefoglalás

Marcellinus *comes* *Krónikája* a cirkuszi *factiók* 5–6. századi lázongásainak a legkorábbi rendelkezésünkre álló forrása, emiatt aztán legalább olyan fontosak ezek a szöveghelyek, mint Procopius, Malalas, a *Chronicon Paschale*, Theophanes Confessor vagy épp Zonaras beszámolóí. A felsorolt többi, görög nyelvű forrással ellentétben ráadásul Marcellinus *comes* egy illyricumi származású, latin nyelven alkotó *auctor* volt, amely másfajta, egyedi nézőpontot kölcsönöz a feljegyzéseinek. A *Krónika* cirkuszi *factiók*ról szóló szöveghelyeinek a feldolgozásakor ugyanakkor tudnunk kell, hogy a szerző Iustinianus *cancellarius*aként egy befolyásos udvari tisztségviselő volt, aki vállaltan a kék cirkuszi párttal szimpatizált, és a 451. évi calchedoni hitvallás, illetve a katolikus vallás követőjeként elfogultan írt vallási kérdésekről is. Az 532. évi Nika-felkelés propagandisztikus leírása kiválóan bizonyítja, hogy Marcellinus *comes* beszámolóí nem nyújtanak teljesen objektív képet az eseményekről, és mindenféleképpen szükséges a görög nyelvű források tanulmányozása is ahhoz, hogy a konstantinápolyi *hippodromban*, illetve a császárváros utcáin lezajlott erőszakos eseményeket az igazságnak megfelelően tudjuk rekonstruálni.

⁶³ *Chron. Pasch.* AD 531; Iord. *Rom.* 365; Mal. *Chron.* XVIII.71; Proc. *Bell.* I.24.1–58; Pseudo-Zach. *Chron.* IX.113–115; Theoph. *Chron.* AM 6024., illetve lásd még a Iustinianus uralmával foglalkozó modern szakirodalmak információit: Cameron, Averil (2000): Justin I and Justinian. In: Cameron, Averil – Ward-Perkins, Bryan – Whitby, Michael (eds.): *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600.* Cambridge University Press, Cambridge. 71–72. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521325912.004>; Croke, Brian (1995): i. m. 125–126; Evans, James Allan Stewart (2001): i. m. 119–125.; Evans, James Allan Stewart (2005): *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire.* Greenwood Press, Westport-London. 15–20; Ostrogorsky, Georg (2001): i. m. 77–78.; Szabó Edit (2007): i. m. 703.; Vening, Timothy (2006): i. m. 100.

⁶⁴ Marcell. *Chron.* 537.5.